1.02 PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANEK
DOI: https://doi.org/10.56420/Kronika.74.3.04
CC BY-SA

JAKA BANFI*

Ogrska *familiaritas* in srednjeveško plemstvo

IZVLEČEK

Kraljevina Ogrska (1000–1918) ni razvila fevdalnih družbenih razmerij, kot so bila v veljavi v srednjeveškem Svetem rimskem cesarstvu. Namesto vazalnega razmerja se je na Ogrskem razvilo razmerje, znano kot *familiaritas*. Tudi struktura in stratifikacija plemstva sta bili drugačni. V visokem srednjem veku lahko ogrsko plemstvo delimo na pravo in pogojno plemstvo. Iz teh dveh skupin do druge polovice 14. stoletja nastaneta visoko in nižje plemstvo, ki sta bila enakopravna. Elitni sloj ogrskega visokega plemstva so bili baroni, ki so bili imetniki visokih državnih služb, znanih kot *honor*.

KLJUČNE BESEDE

Ogrska, plemstvo, fevdalizem, *familiaritas*, srednji vek

ABSTRACT

HUNGARIAN *FAMILIARITAS* AND THE NOBILITY IN THE MIDDLE AGES

The Kingdom of Hungary (1000–1918) did not develop feudal social relations comparable to those that were characteristic of the medieval Holy Roman Empire. Rather than being based on vassalage, Hungarian society developed a distinct form of lord–retainer relationship known as *familiaritas*. The structure and social stratification of the nobility likewise differed significantly. During the High Middle Ages, the Hungarian nobility may be divided into true nobility and conditional nobility. By the second half of the fourteenth century, these two groups had evolved into the higher and lower nobility, both of which enjoyed equal legal status. The elite stratum of the Hungarian higher nobility was constituted by the barons, who held the highest offices of state, known as *honores*.

KEYWORDS

Hungary, nobility, feudalism, *familiaritas*, Middle Ages

* dr., asistent z doktoratom, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, Slovenija, jaka.banfi@nms.si, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3579-2234

Zgodovina srednjeveške Ogrske za slovensko občestvo verjetno ni najbolj aktualna, ravno tako ne za slovensko zgodovinopisje. Razumljivo, saj je večina zgodovine današnje Slovenije potekala v prostoru, ki je bil do leta 1806 integralni del Svetega rimskega cesarstva in nato do 1918 Avstrijskega cesarstva. Izjema je le Prekmurje, ki je bilo (skupaj z današnjim Porabjem na Madžarskem) vse do leta 1918 pretežno slovensko – ali, bolje rečeno, prekmursko – govoreča pokrajina na skrajnem zahodnem robu Ogrske, ki je skupaj z Avstrijskim cesarstvom od leta 1867 tvorila Avstro-Ogrsko monarhijo. Ker je pričujoča številka revije *Kronika* posvečena Prekmurju, to izkoriščam kot priložnost, da se v njej dotaknem slovenski javnosti slabo poznane teme, ki jo z zgodovino Prekmurja povezuje bolj ali manj le dejstvo, da se prostorsko navezuje na Ogrsko. Raziskovanje plemstva in družbenih razmerij ima v medievistiki držav, ki so bile nekdaj del Ogrske, že dolgo tradicijo in je obrodilo zelo uspešne rezultate (dasiravno ne vedno skladne), ki bistveno presegajo vsebino tega članka in jih vseh ni mogoče zajeti. Namen članka ni iskati odgovore na pereča vprašanja ali odkrivati karkoli novega, ampak nagovoriti slovenskega bralca v njegovem jeziku in podati strnjen prikaz tega, pri nas zelo skromno obravnavanega fenomena, ki pa je, verjamem, dovolj dobro poznan madžarskim in hrvaškim zgodovinarjem.

PROSTORSKI OKVIR SREDNJEVEŠKE OGRSKE

Prekmurje, danes skrajni severovzhodni del Slovenije, je v letih 1000–1918 sodilo pod Kraljevino Ogrsko. Država, ki jo je v srednjem veku obvladovalo šest dinastij: Arpadovci (1000–1301), Anžujci (1301–1387), Luksemburžani (1387–1437), Habsburžani (1438–1439, 1440/1444–1457),[1] Hunjadiji (1458–1490) in Jagielonci (1490–1526),[2] je ob izteku srednjega veka poleg današnje Madžarske obsegala še Hrvaško (takrat Hrvaško kraljestvo, razdeljeno na banovine Slavonijo, Hrvaško (*sic!*) in Dalmacijo), Slovaško (takrat znana kot Gornja Ogrska) in dele Slovenije (današnje Prekmurje), Romunije (vojvodina Transilvanija, znana tudi kot Sedmograška), Avstrije (današnja Gradiščanska), Srbije (Vojvodina in Banat) ter Bosne in Hercegovine.[3] Prostorski razvoj srednjeveške Ogrske je trajal več stoletij. S kraljevino Hrvaško je bila že od leta 1102 v personalni uniji (kralj Ogrske in Hrvaške je bil ena in ista oseba),[4] vladarji Bosne in Hercegovine (do leta 1377 bani, nato kralji) pa so bili v odnosu do ogrske krone v vazalni odvisnosti.[5]

Ogrska se je navznoter členila na županije ali komitate (*comitatus*), to je administrativne teritorialne enote[6] ogrske krone pod nadzorom župana (*comes*), ki ga je imenoval kralj ali kraljevi namestnik (na jugu države ban, v Transilvaniji vojvoda),[7] v praksi pa je županisko oblast neredko izvajal županu podrejeni podžupan (*vicecomes*), pri čemer opazimo podobnost med deželnim glavarjem in njegovim namestnikom, deželnim upraviteljem, v Svetem rimskem cesarstvu, dasiravno županije niso bile niti približno enake deželam oziroma kneževinam.[8] Ob združevanju manjših županij v večje so župani tistih komitatov, ki so v procesu stapljanja izginili, izgubili svoj položaj in bili »prerazporejeni« na mesto okrajnega župana (*comes terrestris*), ki je bil zadolžen za grajski distrikt.[9] Na jugu države (Hrvaška, deli današnje Srbije) so bile županije organizirane v banovine, na vzhodu (Transilvanija) pa v vojvodino. Župan je imel sodno oblast nad neplemenitimi prebivalci županije ter je bil zadolžen za njeno vojaško organizacijo in obrambo.[10] Po županijah so se ravnale tudi dieceze (škofije, nadškofije); praviloma je več županij skupaj sestavljalo zaključen teritorij ene dieceze, medtem ko so bili arhidiakonati (vmesne stopnje med diecezami in župnijami) teritorialno omejeni le na eno županijo.[11] Tako kot marsikje drugod po Evropi so Ogrsko v času mladoletnih kraljev vodili kraljevi namestniki (gubernatorji oziroma regenti). Ena od značilnosti, ki Ogrsko

1 Med letoma 1440 in 1444 v rivalstvu s (proti)kraljem Vladislavom III. Jagielonskim, sicer kraljem Poljske, ki ga je podpiral dobršen del ogrskega plemstva. Habsburžani so se kot nesporni ogrski kralji ponovno uveljavili šele s smrtjo Vladislava III. v bitki pri Varni (danes v Bolgariji, tik ob Črnem morju) proti Turkom 10. novembra 1444. Podrobneje o tem v Engel, *The Realm*, str. 280–292. Povzetek dogajanja je tudi v Kontler, *Tisočletje*, str. 91–92; *Slovaška zgodovina*, str. 87–90.

2 Z izjemo Arpadovcev in Hunjadijev so bile vse dinastije tuje, tj. nemadžarskega porekla. Po koncu obdobja vlade Jagieloncev so se na ogrski prestol vrnili Habsburžani, ki so ostali kralji Ogrske vse do njenega razpada leta 1918.

3 Ena najboljših sintez zgodovine srednjeveške Ogrske je še vedno Engel, *The Realm*. V slovenskem jeziku je krajši pregled srednjeveške zgodovine Ogrske podan v Kontler, *Tisočletje*, str. 35–110.

4 Ogrska in Hrvaška sta ostali v personalni zvezi vse do konca prve svetovne vojne. Podrobneje o tem v Goldstein, *Hrvaška zgodovina*, str. 45–51; Kontler, *Tisočletje*, str. 52.

5 Podrobneje o ogrsko-bosanskih odnosih in razmerju v Engel, Neki problemi.

6 Obenem so bile davčni in vojaški okraji. Gl. Kontler, *Tisočletje*, str. 57.

7 Kontler, *Tisočletje*, str. 61.

8 Fügedi, Some Characteristics, str. 28.

9 Halász, *Iobagio castri*, str. 120; Halász, From Castle-Warrior to Nobleman, str. 63.

10 Fügedi, *Castle and Society*, str. 22.

11 Fügedi, *Castle and Society*, str. 19.

Ogrska v zgodnjem 11. stoletju (Kontler, Tisočletje v Srednji Evropi, str. 47).

opazno ločuje od na primer Svetega rimskega cesarstva in Francije, je dejstvo, da je bila latinščina ves srednji vek tako rekoč edini uradni poslovni pisni jezik (vse do leta 1844, ko je to postala madžarščina).[12] Medtem ko so v visokem in zlasti poznem srednjem veku pogovorni jeziki drugod po Evropi v poslovnem svetu že začeli izpodrivati latinščino, je na Ogrskem niso.

Prekmurje je bilo razdeljeno na dva komitata, na severnejšega Železnega (*Vás*) s sedežem v Železnogradu (*Vasvár*) in južnejšega Zalskega (*Zala*) s sedežem v Zalavarju (*Zalavár*).[13] V tem prostoru so v srednjem veku gospodarile različne plemiške rodbine, med njimi Sečiji (*Széchy*) in Banfiji (*Bánffy*), na Hrvaškem znani tudi kot Banići.[14] Vključenost Prekmurja v Ogrsko je imela za posledico družbeni, politični, kulturni in gospodarski razvoj, ki je bil drugačen kot v preostalem slovenskem prostoru, ki je spadal v Sveto rimsko cesarstvo.

Zaradi družbeno-pravnih podobnosti ogrske družbe se kljub njeni etnični in kulturni raznolikosti v nadaljevanju termin ogrsko plemstvo nanaša na vse plemstvo v državi, ne glede na to, ali gre za plemstvo z območja današnje Madžarske, Slovenije (Prekmurja), Hrvaške, Slovaške ali Romunije, čeprav so med njimi obstajale določene razlike. Pod plemstvom pa v našem primeru ni razumljeno mestno plemstvo oziroma patriciat, kot so ga poznale jadranske priobalne komune in italijanska mesta.[15]

OGRSKI TIP FEVDNEGA SISTEMA (VAZALNEGA RAZMERJA) – *FAMILIARITAS*

Ogrska ni imela fevdnega sistema,[16] vsaj ne takega, kot se je razvil v Svetem rimskem cesarstvu (v nadaljevanju: Cesarstvo), pa tudi struktura in stratifikacija plemstva sta bili drugačni.[17] Ravno umanjkanje vazalnega razmerja na Ogrskem je razlog, da Ogrske ne uvrščamo med klasične fevdalne države. Namesto vazalnega razmerja[18] se je razvilo razmerje, imenovano *familiaritas*.[19] Termin *familiaritas* korenini v latinski besedi *familia*, ki pomeni družina. *Familiaritas* lahko opišemo kot recipročno razmerje med patronom (*dominus*) in *familiarisom*. Ker *familiaritas* in *familiaris* zaenkrat ne prevajamo v slovenščino, bo v nadaljevanju članka rabljen poslovenjen zapis izvornega latinskega termina (familijar, familijarnost).

12 To raziskovalcu postane popolnoma jasno, ko prebira listine ogrske provenience.

13 Gl. tudi Štih in Simoniti, *Na stičišču svetov*, str. 131–132; Sedar, Prekmurje, str. 439.

14 Banfiji so bili potomci v drugi polovici 12. stoletja prvikrat zabeleženega klana Hoholtov (nem. *Hochold*, madž. *Háhot*, tudi *Hohold* ipd.), katerih predniki naj bi izvirali iz Turingije. Podrobneje o njih v Škafar, Dolnjelendavska rodbina Hoholt. Gl. tudi Štih in Simoniti, *Na stičišču svetov*, str. 132.

15 O tem gl. Štih, Plemstvo in mesta, str. 10–13.

16 Nemška historiografija je nekoliko natančnejša in loči med fevdnim sistemom (*Lehnswesen*; *Lehnssystem*) kot obliko razmerja med vazalom in fevdnim gospodom ter fevdalizmom (*Feudalismus*) kot obliko družbeno-ekonomske ureditve, ki je v Avstrijskem cesarstvu in širšem delu Slovenije brez Prekmurja trajala do zemljiške odveze leta 1848. Gl. Schulze, *Grundstrukturen* 1, str. 54–56.

17 Podrobneje o vazalnem razmerju v Svetem rimskem cesarstvu v srednjem veku v Patzold, *Das Lehnswesen*; Schulze, *Grundstrukturen* 1, str. 54–94; Speiß, *Das Lehnswesen*, str. 25–66.

18 Vazalno ali fevdno razmerje je razmerje med gospodom in vazalom, fevdalno razmerje pa razmerje med zemljiškim gospodom in podložnikom. Gl. Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 73.

19 Podrobneje o *familiaritas* v Rady, *Nobility*, str. 110–131. Strnjen pregled tudi v Fügedi, Some Characteristics, str. 34–37. Gl. tudi Kontler, *Tisočletje*, str. 61; Thoroczkay, The Appearance of »Feudalism«, str. 28 sl.

Ogrska ob koncu 13. stoletja (Kontler, Tisočletje v Srednji Evropi, str. 65).

Patroni, o katerih govorimo, so bili zvečine ogrski visoki plemiči in prelati (visoka duhovščina),[20] familijarji pa nižji plemiči ter v poznem srednjem veku tudi že meščani. Termin familijar je mlajšega izvora od samega instituta in še v 13. ter prvi polovici 14. stoletja se ob njem rabijo termini, kot so *servientes*, *famuli* in *clientes*.[21] Tako kot vazal je tudi familijar moral priseči in služiti svojemu patronu, v zameno za civilno in/ali vojaško službo pa je užival plačilo v denarju, naturalijah ali posesti (kar pa nikakor ni bil fevd) in do določene mere patronovo zaščito (kot vidimo, familijarnost vendarle vsebuje določene komponente vazalnega razmerja).[22] Ta služba je bila podobna tisti, ki so jo v Cesarstvu opravljali vazali za svoje gospode, to je zlasti upravljanje gospodove posesti in vojaška pomoč.

Razlika med fevdnim in familijarnim razmerjem je predvsem v tem, da je bilo mogoče slednje razmerje kadarkoli enostransko prekiniti, familijar ni bil podsoden patronu, razen v striktno službenih zadevah, njegov položaj ni veljal za preostale člane njegove družine in ni bil sam po sebi deden oziroma zavezujoč za potomce. Patron nad familijarjem ni imel tako obširne sodne oblasti, kot jo je imel fevdalni gospod (*senior*) nad svojim vazalom v okviru vazalnega sodišča.[23] Familijarno razmerje lahko torej označimo kot ohlapno vazalno razmerje ali svojevrstno predmoderno službeno razmerje.

Beseda familijar pa ima v srednjeveškem kontekstu še druge pomene, saj je pomenila tudi člana vladarjeve širše družine (uradnikov, dvorjanov) oziroma ožjega spremstva (slednje je v Cesarstvu znano kot *Gefolgschaft*, pri Slovanih pa *družina*), ki s svojim gospodom ni bil v sorodstvu. To besedo srečujemo tudi v naših virih, zato moramo biti pri njeni interpretaciji zelo previdni in jo vedno razumeti v danem kontekstu.[24]

Najbolj eklatanten primer uvajanja vazalnih razmerij na Ogrskem so celjski grofje,[25] ki so si med letoma 1399 in 1456 lastili zagorski *comitatus*, ustvarjen iz nekdanje varaždinske županije,[26] kot lastno in dedno grofijo po vzoru tistih iz Cesarstva in ne kot županijo ter razpolagali z obširno posestjo na območju celotne Slavonije.[27] Kot je razvidno iz virov, so na svojem območju podeljevali fevde in si ustvarjali vazale, ne le med tistimi, ki so prišli v ta prostor kot njihovi uradniki iz Cesarstva, ampak tudi med svojimi familijarji iz Ogrske.[28] V poznih tridesetih letih 15. stoletja so fevde podeljevali že po pravu in običajih Zagorja (*nach recht vnd gewonhait vnser graffschaft Seger*), kar pomeni, da se je v tem prostoru v treh desetletjih razvilo svojevrstno fevdno pravo.[29] V drugem primeru, ko celjski grofje podeljujejo fevde na Ogrskem, pa se celo sklicujejo na to, da jih mora vazal uživati po pravu in običaju Ogrske (*nach lanndesgewonhait in Vngern*).[30] Toda menim, da moramo pod *Vngern* (Ogrsko) preprosto razu-

20 To je predstojniki diecez (škofje in nadškofje).
21 Miljan, *Familiaritas*, str. 104–105.
22 Fügedi, Some Characteristics, str. 34.
23 Fügedi, Some Characteristics, str. 34.
24 *Lexikon des Mittelalters* 4, str. 256; StLA, Allgemeine Urkundenreihe, 1449 I 5 (sig. 6177c).
25 Splošen pregled o celjskih grofih je podan v Kosi, Celjski. Trenutno najboljša in najcelovitejša sinteza njihove zgodovine, zlasti vojaške, je Lazar, *Grofje Celjski*.
26 *Enciklopedija Hrvatskog zagorja*, geslo »Varaždinska županija«, https://ehz.lzmk.hr/clanak/varazdinska-zupanija, (3. 6. 2026). Zagorska grofija je formalno prenehala obstajati šele leta 1488, ko je kralj Matija Hunjadi – Korvin ponovno obnovil varaždinsko županijo.
27 Prim. Engel, *The Realm*, str. 293–294.
28 Gl. Banfi, *Klientela*, str. 98–107.
29 CFK I, fol. 121v.
30 CFK I, fol. 75.

meti tamkajšnji celjski dominij. A celjski grofje so na ogrska tla stopili v času, ko so bila družbena in pravna razmerja že utrjena. Tako so imeli premajhen vpliv na ravni celotne države, da bi fevdni sistem razširili med druge.

STRUKTURA IN STRATIFIKACIJA SREDNJEVEŠKEGA OGRSKEGA PLEMSTVA

Plemstvo je zgodovinski in hkrati spreminjajoč se pojav. Srednjeveško plemstvo lahko razumemo kot privilegiran družbeni stan pretežno agrarne družbe, ki se od drugih stanov (zemljiških podložnikov in meščanstva) razlikuje po poreklu in zemljiški lastnini in ki zaradi prepričanja o svojih podedovanih pozitivnih lastnostih opravičuje svojo večvrednost nasproti drugim ter si lasti družbeno-politični primat in gosposke oziroma oblastne pravice nad drugimi.[31] Obseg teh pravic je odvisen od položaja plemiča, bolj ali manj skupno vsem pa je, da imajo kot zemljiški gospodje oblast nad zemljiškimi podložniki in da je njihov plemeniti položaj deden. Ustroj srednjeveškega plemstva se je razlikoval od države do države in se spreminjal skozi čas, njegova stratifikacija pa postane jasnejša šele v poznem srednjem veku. V grobem lahko v vseh srednjeveških fevdalnih državah opazimo dva sloja plemstva: visokega (vodilnega), ki je imelo vpliv na vladarja in soodločalo o državnih zadevah, ter nižjega, ki je služilo višjemu.[32]

Kraljevina Ogrska, ki je nastala leta 1000 (ali 1001) s kronanjem vrhovnega madžarskega kneza Vajka[33] iz vodilnega klana Árpád za kralja – veliki knez se je enkrat pred tem krstil in sprejel krstno ime Štefan (*István*),[34] njegovemu kronanju pa sta bila naklonjena tudi nemški cesar in papež –, je nasledila zvezo (domnevno sedmih) madžarskih plemen[35] pod vodstvom poglavarjev ali »knezov«, ki so stoletja živela na nomadski način ter se šele v 10. stoletju trajno ustalila v Panonski nižini in prevzela bolj civiliziran ter poljedelski način življenja.[36]

Po besedah anonimnega kronista madžarske kronike so se madžarska plemena povezala v plemensko konfederacijo šele okoli sredine 9. stoletja. Poslej jo je vodil veliki knez, čigar vrhovno oblast pa nekateri ocenjujejo kot nominalno.[37] Plemena, ki so jih vodili knezi (*úr*), so se navznoter členila na rodove (*gens*), znane kot klani, ki so jih vodili klanski starešine, teh pa ne moremo preprosto vzporejati s poznoantično germansko ali zgodnjesrednjeveško frankovsko aristokracijo.[38] Klani so bili patriarhalni in agnatski,[39] kar je bilo značilno tudi za visoko- in poznosrednjeveške ogrske plemiške rodove.[40]

Iz ohranjenih virov imamo nekaj nazivov in položajev, ki so bili v 8.–10. stoletju v rabi v madžarski družbi, a jih ne znamo natančno opredeliti ter uskladiti med seboj, na primer *nagyfejdelme* (veliki knez madžarske plemenske konfederacije), *úr* (knez enega od plemen), *gyula* (vrhovni vojaški poveljnik enega od plemen), *harka* (vojaški poveljnik ali morda manjši knez enega od plemen) in *kende* (vrhovni svečenik).[41] Iskreno rečeno, madžarska družba v zgodnjem srednjem veku je precej enigmatična in slabo poznana, vendar dovolj jasna, da ne moremo govoriti o egalitarni družbi, ki ni poznala socialne stratifikacije in hierarhije.[42] Iz zgodnjih virov je mogoče razbrati, da se je ogrska družba v osnovi delila na skupine svobodnih (*liberi*) in nesvobodnih (*servi*) pripadnikov,[43] pri čemer slednjih ne smemo vzporejati s sužnji, ampak vidimo v njih ljudi, ki so do prvih imeli določene obveznosti.[44] Med svobodnimi in nesvobodnimi pa je v 11. stoletju že obstajala tudi

31 Povzeto po Hechberger, *Adel*, str. 2–3.

32 Gl. Banfi, Nekaj o položaju, str. 30–32.

33 Vajkovo genealogijo lahko izvajamo od konca 8. stoletja in je po besedah anonimnega kronista madžarske kronike sledeča: Ügyek → Álmos → Árpád → Zsolt → Taksony → Géza → Vajk/Štefan I. Prednika kneza Ügyeka naj bi bila hunski kan Atila († 453) in legendarni skitski kralj Magog, kar je seveda popolna fikcija, katere namen je bil ustvariti vtis o imenitnosti in legitimnosti Arpadovcev. Gl. *The Gesta Hungarorum*, str. 1–60. Sicer pa so takratni madžarski kronisti madžarske prednike nasploh iskali v Hunih. Gl. Engel, *The Realm*, str. 121.

34 Leta 1083 posvečen v svetnika in od takrat znan predvsem kot Sv. Štefan, zavetnik Ogrske (danes zavetnik Madžarske).

35 Bizantinski cesar Konstantin VII. Porfirogenet (913–959) v svojem delu *De administrando imperio* poroča o sedmih madžarskih plemenih: Nyék, Megyer, Kürt-Gyarmat, Tarján, Jenő, Kér in Keszi. Gl. Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, str. 175. Gl. tudi Engel, *The Realm*, str. 21.

36 Podrobneje o Vajku (Štefanu I.) v Engel, *The Realm*, str. 27–29. Podrobneje o zgodnejši madžarski zgodovini gl. prav tam, str. 8–24. Gl. tudi Rady, *Nobility*, str. 11–16. Zgodnja madžarska zgodovina je popisana v kroniki *Gesta Hungarorum*. Za njen angleški prevod gl. *The Gesta Hungarorum*.

37 *The Gesta Hungarorum*, str. 10; Porphyrogenitus, *De administrando imperio*, str. 173. Engel, *The Realm*, str. 19–20. Prvi veliki knez naj bi bil po eni tradiciji Álmos, po drugi pa njegov sin Árpád.

38 Fügedi, *Castle and Society*, str. 24.

39 Družinska linija je šla po očetovi strani. Sicer pa Ogrska v tem ni nobena posebnost, saj je bila tovrstna družbena ureditev v srednjem veku marsikje običajna.

40 Fügedi, Some Characteristics, str. 30.

41 Engel, *The Realm*, str. 18–20.

42 Gl. Róna-Tas, *Hungarians and Europe*, str. 354–360; Engel, *The Realm*, str. 18–22.

43 Oziroma, kot pravi Zsolt Hunyadi, na vplivne in bogate ter nepomembne in revne. Gl. Hunyadi, *Maiores*, str. 205.

44 Rady, *Nobility*, str. 20; Kontler, *Tisočletje*, str. 56.

skupina polsvobodnih, katerih osebna nesvoboda je bila omiljena zaradi specifične službe svobodnjakom; to so bili t. i. *udvornici*, ki jih v tem članku ne bomo podrobneje obravnavali.[45]

Jasnejši obrisi družbe se začnejo kazati šele v 11. in 12. stoletju, ko so kralji iz dinastije Árpád konsolidirali svojo oblast, izpopolnjevali državne zakone in državo do določene mere centralizirali. Arpadovsko obdobje (1000–1301) je znano tudi po tem, da so kralji občasno vabili vojaško izkušeno tuje plemstvo, zlasti nižje, viteško plemstvo iz Cesarstva in drugih dežel, ter mu v zameno za vojaško službo dajali posest in privilegije. Ti tuji plemiči so bili tudi »uvozniki« zahodnjaške viteške in dvorne kulture.[46] Večji kulturni vpliv fevdalne zahodne Evrope pa se je začel s prihodom tujih dinastij: francoskih Anžujcev (1301–1385), nemško-čeških Luksemburžanov (1387–1437) in avstrijskih Habsburžanov (1438–1439; 1440/1444–1457). Ogrska nikoli v srednjem veku ni bila absolutna monarhija, saj so bili vladarji primorani upoštevati njeno plemstvo, in sicer v obratnem sorazmerju z dejansko politično in vojaško močjo, ki so jo sami premogli. Takšen vladarsko-plemiški dualizem je opazen tudi pri drugih fevdalnih državah v tem času (na primer Sveto rimsko cesarstvo, Francija, Anglija).[47]

Na Ogrskem sta bili struktura in stratifikacija plemstva[48] drugačni kot v Cesarstvu.[49] Madžarsko in hrvaško zgodovinopisje ogrsko plemstvo na splošno deli na visoko plemstvo ali aristokrate[50] (*sic!*) in nižje plemstvo ali, preprosto rečeno, plemenite (*sic!*) – *nobiles*.[51] Prvotno je bila pravna razlika med skupinama velika. Položaj nižjega plemstva se je s časom izboljševal s kraljevimi bulami (iz let 1222, 1231, 1267, 1290, 1298 in 1351). To so t. i. zlate bule, od katerih je bila prva izstavljena leta 1222 in danes velja za neke vrste prvi ogrski ustavni zakon, ki je navedel, priznal in potrdil pravice nižjega plemstva.[52] Ta bula sodi v obdobje, ko so tudi drugod po zahodni Evropi vladarji izstavljali listine, ki so urejale položaj plemstva, določale njegove privilegije in omejevale moč ter samovoljo vladarja, na primer *Magna Carta* (1215) v Angliji in *Statutum in favorem principum* (1232) v Cesarstvu. V habsburških deželah v Cesarstvu so nekaj podobnega deželni ročini (*Landhandfesten*), ki so določali in zagotavljali privilegije deželnega plemstva.

Pravice ogrskega plemstva, ki so zajete v zlati buli iz leta 1222, niso nastale takrat, ampak so nastajale v preteklih desetletjih in so bile šele takrat v celoti prvikrat pisno potrjene s strani vladarja. Ta in kasnejše bule, ki so derivati prve, so znova in znova potrjevale stare pravice plemstva ter zmanjševale dejanske pravne razlike med visokim in nižjim plemstvom, ogrski kralj Ludvik I. Anžujski (1342–1382) pa je leta 1351 z zlato bulo jasno določil, da je vse plemstvo v državi enakopravno in (*sic!*) pravo.[53] Do tega trenutka lahko ogrskemu visokemu plemstvu rečemo pravo plemstvo, nižjemu plemstvu pa pogojno plemstvo. Prvi termin se pojavlja tudi v virih, medtem ko je slednji strokovni termin, ki je uveljavljen v zgodovinopisju.[54] Bistvena razlika med skupinama je ravno njuna pravna neenakost. Visoko plemstvo, ki ga definira njegova prava plemenitost, pa še zdaleč ni bilo notranje homogena skupina, ampak se je diferenciralo po moči in bogastvu.

Za pravega plemiča (*verus nobilis regni*) je veljal vsak, ki je imel lastno, neodtujljivo in dedno zemljiško posest, prosto vsakršne služnosti (razen vojaške službe kralju), obveznosti, davkov in odvisnosti (v Cesarstvu poznano kot alod – *allodium*). Lastna posest je bila znak resnične plemenitosti (*indicium et signum verae et sincerae nobilitatis*).[55] Do lastne posesti ni bilo mogoče priti drugače kot

45 V zvezi s tem gl. Engel, *The Realm*, str. 74–76.

46 Kontler, *Tisočletje*, str. 58, 66; Fügedi, *Castle and Society*, str. 42 sl. Drugi fenomen poznega arpadovskega obdobja (13. stoletje) je intenzivna fortifikacija kraljestva in obsežna izgradnja gradov, zlasti po uničujočem mongolskem vdoru v letih 1241–1242, ki ga je v veliki meri usmerjal genialni vojaški strateg Subutai. V zvezi s tem gl. Fügedi, *Castle and Society*, str. 50 sl.; Kontler, *Tisočletje*, str. 63 sl. Vdor Mongolov (v sočasnih ogrskih virih imenovani Tatari) je v madžarskem spominu ostal trajno zapisan kot katastrofa skoraj bibličnih razsežnosti. Neznani menih in dvorjan kralja Béle IV., ki je živel v tem času, ga je ovekovečil v žalostinki *Planctus destructionis regni Hungariae per Tataros* (dobesedno: Žalostinka o uničenju Ogrskega kraljestva, ki so ga povzročili Tatari).

47 Prim. Engel, Die Barone, str. 11.

48 Tujejezične literature na temo ogrskega plemstva je precej, na tem mestu navajam zgolj izbor: Engel, Die Barone; Fügedi, Some Characteristics; Hudáček in Zupka, Medieval Society; Hudáćek, Medieval Society in East-Central Europe; Karbić, Hrvatski velikaši i plemići; Karbić, Plemstvo; Rady, *Nobility*; *Slovaška zgodovina*, str. 44, 47–48, 53–54, 57–59, 69–73, 93–97; Kontler, *Tisočletje*, str. 54–63, 78; Goldstein, *Hrvaška zgodovina*, str. 48.

49 Podrobneje o plemstvu v Svetem rimskem cesarstvu v srednjem veku v Banfi, Nekaj o položaju; Hechberger, *Adel*, zlasti str. 17–55; Paravicini, *Die ritterlich-höfische Kultur*, str. 22; Schubert, *Fürstliche Herrschaft*, zlasti str. 10–14; Spieß, *Fürsten und Höfe*, str. 9–16; Spieß, Grafen und Herren, str. 136–164; Spieß, Ständische Abgrenzung, str. 181–205; Štih in Simoniti, *Na stičišču svetov*, str. 95, 146–152.

50 Hrvaški zgodovinarji uporabljajo termin *velikaši*, pri nas pa zasledimo tudi termin *velmožje*. Za slednje gl. *Slovaška zgodovina*, str. 94.

51 Gl. Fügedi, Some Characteristics, str. 28; Karbić, Hrvatski velikaši i plemići; *Slovaška zgodovina*, str. 94.

52 Gl. Rady, Hungary and the Golden Bull, str. 87 sl.; Kontler, *Tisočletje*, str. 62, 67.

53 Gl. Engel, *The Realm*, str. 120, 175; Karbić, Hrvatski velikaši i plemići, str. 177; Hunyadi, *Maiores*, str. 207, 209–210.

54 Gl. Rady, *Nobility*, str. 79.

55 Rady, *Nobility*, str. 79.

s kraljevo darovnico, dedovanjem oziroma poroko ali z dragim nakupom, kar je pomenilo, da so imeli kmetje in meščani zelo malo možnosti, da postanejo plemiči. Plemiški položaj je bil deden, kar pomeni, da je bil plemeniti vsak, ki je imel vsaj enega plemenitega starša; če je to bila le mati, so to razumeli tako, da otrok pripada njenemu rodu, v primeru plemenitega očeta pa je pripadal njegovemu rodu. Drug način, kako je lahko kdo postal plemič, je bilo kraljevo priznanje (na kratko rečeno poplemenitenje).[56] Plemstvo je bilo oproščeno plačevanja davkov in odgovorno ter podsodno zgolj kralju (ali njegovemu palatinu), ki mu je bilo dolžno nuditi vojaško pomoč, a le v okviru kraljestva.[57]

Poleg pravega plemstva je, kot rečeno, do druge polovice 14. stoletja obstajalo še t. i. pogojno plemstvo. Gre za zelo raznoliko skupino potomcev izvorno neplemenitih podanikov kraljestva – precej zahtevno, da bi jo podrobno preučili –, ki se je postopoma razvila do konca 12. stoletja in je na različne načine služila kralju, pravemu plemstvu ali prelatom kot njihovi uslužbenci ali familijarji. Zgodovinarji so si bolj ali manj enotni, da imajo ti pogojni plemiči izvor v t. i. grajskih bojevnikih, ki so v zameno za vojaško in civilno službo uživali določene privilegije.[58] Pod pogojnim plemstvom razumemo dve skupini plemičev, in sicer glede na to, komu so služili. Prva skupina so osebno nesvobodni oboroženci ter uradniki na gradovih in grajskih ter zemljiških gospostvih (*praedium*)[59] visokega plemstva in prelatov. V virih se omenjajo z različnimi nazivi, ki jih ni enostavno smiselno prevajati: *iobagiones*, *iobagiones castri*, *nobiles iobagiones*, *nobiles iobagiones castri*, *praediales*, *nobiles praediales castrenses*, *nobiles castri*, *nobiles exercituantes itd.* Druga skupina so t. i. *servientes regis* (kraljevi služabniki), ki pa so bili zaradi vojaške službe neposredno monarhu nekoliko na boljšem od prvih, saj so bili med drugim osebno svobodni.[60] *Servientes regis* so bili tisti, ki so leta 1222 zahtevali izstavitev zlate bule in priznanje svojih privilegijev. Prva skupina pogojnega plemstva (*iobagiones*, *praediales* in *castrenses*) je bila za razliko od pravega plemstva in *servientes regis* podsodna županu in ne kralju. Ker smo že pri terminih, je treba izpostaviti, da ima samostojno rabljen termin *iobagio* še drug pomen – po pravni izenačitvi pogojnega plemstva s pravim po letu 1351 se je pomensko začel omejevati na podložnika, kmeta.[61]

Zaradi svoje službe in za čas njenega trajanja so pogojni plemiči uživali določene pravice, odvisne od vrste službe, po katerih so se razlikovali od navadnih podložnikov, in zemljiško posest, kar jih je naredilo za *pogojno* plemenite. Ti pogojni plemiči so praviloma veljali za plemenite le v županiji, v kateri so živeli, in ne za plemstvo kraljestva.[62] Njihov dejanski družbeni položaj je bil odvisen od tega, komu in kako so služili, ter ni bil samodejno deden, lahko pa se je z gospodovim privoljenjem prenesel na potomca; ravno tako ni bil trajen, ampak je lahko prenehal kadarkoli z odpustitvijo iz službe oziroma odtujitvijo posesti. Kar jih razlikuje od pravega plemstva, je ravno pogoj, da morajo zaradi prejete zemljiške posesti služiti in so lahko kadarkoli degradirani s tega položaja. *Iobagiones*, *praediales* in *castrenses* so morali plačevati davke, medtem ko so bili kraljevi služabniki (*servientes regis*) – svojemu imenitnejšemu položaju primerno – tega oproščeni.[63]

Vzporejati pogojno plemstvo z ministeriali v Cesarstvu ni ustrezno, ker prvi niso bili gospodova last, tako kot drugi, ki sta jih opredeljevali ravno njihova osebna nesvoboda in odvisnost od svojega gospoda. Gospodje pogojnim plemičem niso določali zakonskih partnerjev, niso jih mogli zamenjati z drugim gospodom, jih podariti ali si med seboj razdeliti njihove otroke za nadaljnjo službo.[64] Lahko pa so jih odpustili iz službe in tako degradirali njihov družbeni status.

Nekaterim pogojnim plemičem je uspel vzpon med pravo plemstvo, drugi so zdrsnili nazaj med neplemenite podanike, večina pa je obdržala svoj položaj. Pravna razlika med pogojnim in pravim plemstvom se je proti koncu 14. stoletja postopoma zmanjšala, zato lahko pogojno plemstvo od prej omenjene zlate bule leta 1351 začnemo imeti za ogrsko nižje plemstvo, nižje, vendar *pravo*.[65] Nazivi, kot so *iobagiones*, *castrenses*, *praediales* in *servientes regis,* sedaj začenjajo izginjati. Izjema je Slavonija, zlasti Turopolje, kjer se *nobiles iobagiones* kot posebna družbena in pravna skupina skupaj s svojimi privilegiji obdržijo v 19. stoletje.[66]

56 Fügedi, Some Characteristics, str. 29.
57 Rady, *Nobility*, str. 79; Kontler, *Tisočletje*, str. 64; Fügedi, Some Characteristics, str. 35.
58 Halász, From Castle-Warrior to Nobleman, str. 61; Rady, *Nobility*, str. 81–82.
59 Termin *praedium* ima v srednjeveških ogrskih dokumentih veliko pomenov. Podrobneje o tej problematiki v Szabó, *Praedium*, str. 1 sl.
60 Gl. Halász, *Iobagio castri*, str. 119 sl.; Rady, *Nobility*, str. 79–85; Kontler, *Tisočletje*, str. 62; Hunyadi, *Maiores*, str. 208.
61 Prim. Halász, From Castle-Warrior to Nobleman, str. 61, 63; Hunyadi, *Maiores*, str. 208.
62 Rady, *Nobility*, str. 79–80.
63 Rady, *Nobility*, str. 79–85; Rady, Hungary and the Golden Bull, str. 92; Halász, *Iobagio castri*, str. 120.
64 Gl. Štih, *Goriški grofje*, str. 37–38.
65 Engel, *The Realm*, str. 174–175. Podrobno o *iobagiones* prav tam, str. 326–328. Gl. tudi Hunyadi, *Maiores*, str. 207–208.
66 Halász, From Castle-Warrior to Nobleman, str. 61; Antonić, Late Medieval Village, str. 72; Rady, *Nobility*, str. 81.

Če v čem, potem je podobnost med ministeriali v Cesarstvu in ogrskim pogojnim plemstvom ravno v tem, da so oboji skozi stoletja akumulirali svoje privilegije in na koncu dosegli izboljšanje svojega položaja ter priznanje, da so plemstvo. Razlika med ogrskim plemstvom v poznem srednjem veku torej ni bila več v tem, kdo je *pravi* in kdo *pogojni* plemič, ampak le še v dejanski moči, ki jo je posameznik imel. Kdo je bil visok in kdo nižji plemič, je bilo sedaj stvar bogastva, vpliva, velikosti lastne posesti, števila spremstva in familijarjev, položaja na kraljevem dvoru, imetništva dvornih ali državnih funkcij itd.

Nižje plemstvo je imelo opazen vpliv na ravni svoje županije (če imamo visoko plemstvo glede na vpliv za državno plemstvo, potem lahko nižje označimo za županijsko plemstvo) in je bilo od konca 13. stoletja organizirano v plemiške občine ali skupščine (*communitas nobilium*), samoupravna stanovska telesa pod predsedstvom dveh do štirih izvoljenih sodnikov (*iudices nobilium*) in pod nadzorom aktualnega predstojnika županije (župana).[67]

Elita ogrske aristokracije – najvišji sloj visokega plemstva – so bili pred in tudi po odpravi pravnih razlik med plemstvom t. i. baroni (*barones* ali tudi *proceres* in *magnifici* ter v zgodnjem obdobju *optimates*, *primates*, *maiores*, *principes*, *potentes*), ki so veljali za kraljevo dvorno aristokracijo ter vodilno plemstvo v državi, bili pa so tudi največji veleposestniki. Na tem mestu ni odveč opozoriti, da ogrski baroni niti približno niso isto kot baroni v Cesarstvu in jih ne gre istovetiti. Baroni na Ogrskem so bili prvotno le tisti plemiči, ki so imeli visoki *honor*.[68] *Honor*, ki ga lahko prevajamo kot čast, pa tudi položaj in služba, je bil neke vrste urad ogrske državne oziroma kraljeve uprave. Med visoke *honores*, ki so veljali za baronat (imetnika so ustvarili za barona) in so bili kot taki dostopni le visokemu plemstvu, sodijo pomembni dvorni uradi, na primer palatinat,[69] kraljevo sodstvo,[70] transilvansko vojvodstvo, slavonski, hrvaški in dalmatinski banat ter v nekaterih primerih komitat (vsega skupaj nekaj več kot 10 uradov).[71] *Honor* je lahko podelil samo kralj in ga kadarkoli odvzel. Bil je časovno omejen s kraljevo voljo, imetniki pa so od 14. stoletja dalje v času njegovega trajanja uživali tudi državno, to je kraljevo posest in nanjo vezane prihodke, ki so bili neke vrste službeni fevd, ravno tako imenovan *honor*,[72] kar pa je bila novost, ki jo je uvedel šele kralj Karel Robert Anžujski (1308–1342).[73] V času kralja Sigismunda Luksemburškega (1387–1437) so se med barone že prištevali tudi veleposestniki in pomembnejši plemiči brez *honores*, kot so bili spočetka Celjski, ki so postali baroni že ob imenovanju za zagorske grofe leta 1399.[74] Baroni so bili (skupaj s prelati) vsaj nominalno člani kraljevega dvora (*curia*) in sveta (*aula*),[75] to je najpomembnejšega posvetovalnega telesa v državi, in imeli pravico ter dolžnost, da se za kralja bojujejo z lastnimi vojaškimi enotami pod lastnim praporom (*banderium*).[76]

Honor, kot rečeno, sam po sebi ni bil deden, dediči pokojnega imetnika pa do njega niso imeli predpravice ob naslednji podelitvi[77] (povsem drugače kot sinovi pokojnega vazala, ki so bili upravičeni zaprositi za pokojnikov fevd),[78] dasiravno ga je bilo mogoče v primeru šibke kraljeve oblasti uzurpirati. Postopoma je postal deden družbeni položaj (ugled, čast) baronov in se je prenašal z očeta na sina, tudi če slednji ni imel *honorja*, pri tem pa sta pomembno vlogo odigrala tudi podedovano bogastvo in veleposest. Od nekoga, čigar družina se je bohotila s predniki, ki so bili baroni, nekoga, ki je gojil zavest o svoji odličnosti zaradi svojih imenitnih prednikov in ki je imel dejansko moč zaradi podedovanega bogastva, pričakovati, da se bo sprijaznil s svojo zmanjšano vlogo, ker pač nima *honorja*, je postajalo iz stoletja v stoletje čedalje bolj nestvarno. Tako je v 15. stoletju iz potomcev nekaterih najmočnejših baronov nastal stan ogrskih magnatov (*magnates* ali tudi *magnifici* oziroma *potentes*), ki jih ravno tako imamo za velikaše kraljestva in dedno visoko aristokra-

67 Engel, *The Realm*, str. 120–121; Fügedi, Some Characteristics, str. 28.

68 Temeljna razprava o baronih je Engel, Die Barone. Gl. tudi Engel, *The Realm*, str. 73, 91 in za *honor* 151–153; Tringli, Die Würden, str. 115–116; Thoroczkay, The Appearance of »Feudalism«, str. 34; Hunyadi, *Maiores*, str. 204–205.

69 Palatin je bil vrhovni državni sodnik (predsednik kraljevega sodišča) ter je zastopal kralja v njegovi odsotnosti. Kraljevi dvorni sodnik (*comes curiae regiae*) je bil ravno tako pristojen za zadeve na področju sodstva in je bil po pomembnosti tik za palatinom.

70 Lat. *comes curiae regiae*. Izraz je lahko zavajajoč, saj v tem primeru *comes* ne pomeni ne grofa ne župana, ampak sodnika (lat. *iudex*). Je pa lep primer za to, koliko pomenov je imela beseda *comes*.

71 Seznam *honores*, ki so veljali za baronat, je naveden v Engel, *Magyarország* 1, str. v (gl. poglavje bárók v kazalu) in str. 1–60. Prim. Kontler, *Tisočletje*, str. 71; Thoroczkay, The Appearance of »Feudalism«, str. 38.

72 Rady, *Nobility*, str. 132, 138, 142–143. Gl. tudi Kontler, *Tisočletje*, str. 72.

73 Engel, *Honor*, str. 91–92; *Slovaška zgodovina*, str. 70; Rady, *Nobility*, str. 139.

74 Gl. CKSL, 1399 I 27.

75 Engel, Die Barone, str. 11; Engel, *The Realm*, str. 140–141; Kontler, *Tisočletje*, str. 78; Rady, *Nobility*, str. 127. *Aula* se mestoma rabi tudi namesto *curia*, gl. Thuróczy, *Chronicle*, str. 33, op. 9.

76 Podrobneje o baronih v Rady, *Nobility*, str. 38, 132–144, 146–149, 153–154.

77 Rady, *Nobility*, str. 137.

78 O tem gl. Banfi, *Klientela*, str. 23.

Ogrska v 14. stoletju (Kontler, Tisočletje v Srednji Evropi, str. 77).

cijo. V prvotnih virih se magnati imenujejo tudi *barones naturales*, *filii baronum* in *proceres potentorum*. Velike razlike med baroni in magnati ni, razen tega, da so bili prvi baroni kot imetniki *honorja*, to je zaradi funkcije (*barones ex officio*), drugi pa zaradi rojstva (*barones solo nomine*). Vsem sta bili skupni izredna družbena in politična moč ter veleposest.[79] Vendar pa baronov oziroma magnatov ne smemo enačiti z deželnimi knezi v Cesarstvu, saj niso imeli svojih dežel oziroma kneževin ali kakršnihkoli vladarskih prerogativov, so pa imeli izrazit vpliv na kraljevem dvoru.

Na koncu tega poglavja bi se rad dotaknil še epohe v ogrski zgodovini, ki ji je madžarsko zgodovinopisje nadelo ime doba oligarhov.[80] Gre za čas, ki se je začel ob smrti kralja Andreja III. Arpadovca (1290–1301) in se končal v drugi polovici vlade Karla Roberta Anžujskega (1301–1342), zametki tega fenomena pa sežejo v zgodnejšo dobo. Povedano na kratko je to čas, ko so najmočnejši ogrski baroni izkoristili šibkost kraljeve oblasti ter uzurpirali vladarske pravice in si razdelili državo tako, da je vsak imel pod svojo oblastjo po več županij, neformalno združenih v »province«. Zgodovinopisje je tem baronom nadelo naziv oligarhi z namenom, da jih vsebinsko opredeli in jasno loči od preostalih baronov. Pod oligarhi je mišljena skupina od 10 do 15 posameznikov, ki so protipravno izvajali vladarsko oblast, do katere niso imeli pravice.[81] Naziv oligarh (*oligarcha*) se v virih ne pojavlja in je produkt zgodovinopisja, je pa sama epoha lep primer v zgodovini dobro poznane oslabitve centralne državne oblasti in posledično njene uzurpacije s strani drugih.

NEKAJ ZNAČILNOSTI SREDNJEVEŠKEGA OGRSKEGA PLEMSTVA

Tako kot plemstvo v Cesarstvu je bilo ogrsko plemstvo dedni stan, ki v srednjem veku še ni bil zaprt, ampak je bilo vanj mogoče napredovati ali, obratno, biti iz njega izključen. Ker je bilo za imetje plemiškega stanu potrebno le posedovanje lastne, neodtujljive, dedne in vsakršnih služnosti ter obveznosti proste zemljiške posesti, je bilo na Ogrskem za nekaj odstotkov več plemstva kot v Cesarstvu, kjer so veljali drugačni pogoji. Raziskovalci ocenjujejo, da naj bi se delež plemstva med celotno ogrsko populacijo v srednjem veku gibal med 3 % in 5 % (od tega je bilo 1 % do 1,5 % visokega plemstva), medtem ko je v Cesarstvu de-

79 Gl. Engel, Die Barone, str. 13, 18; Engel, *The Realm*, str. 342–344; Hunyadi, *Maiores*, str. 207.

80 Gl. Engel, *The Realm*, str. 124–126; Kontler, *Tisočletje*, str. 67–74.

81 Spočetka so to bili Matej Csák, Štefan Ákos, Amadej Aba, Roland Borsa, Ladislav Kán, Ugrin Csák, Henrik Héder, Štefan in Janez Babonić ter Pavel Šubić. Gl. Engel, *The Realm*, str. 126.

lež plemstva ocenjen na 1,5 % do 2 %.[82] Iz leta 1476 imamo podatek, da naj bi na Ogrskem živelo 1700 plemiških rodov (*gens*). Madžarsko zgodovinopisje je že v začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja ocenilo, da naj bi rod obsegal od 20 do 24 pripadnikov. Če podatki držijo, lahko ocenimo, da je bilo leta 1476 na Ogrskem od 34.000 do 40.800 plemenitih ljudi.[83]

Do dedovanja družinske zemljiške posesti po očetu – očetove zemljiške lastnine – so bili na Ogrskem upravičeni vsi sinovi ter, če teh ni bilo, njihovi sinovi itd., kar je imelo dolgoročno negativen učinek, saj se je zemljiška posest pri kontinuirani širitvi rodu skozi generacije drobila, tako da je bil posledično vsak nadaljnji kos nekdaj enotne lastnine manjši.[84] Zato je bilo za ohranjanje dovolj velike družinske posesti za plemiča zelo pomembno, da je s kraljevo darovnico dobil novo ali da jo je kupil.

Ravno tako kot za plemstvo v Cesarstvu je bila tudi za ogrsko plemstvo izrednega pomena kraljeva bližina, to je dostop do vladarja in dober odnos z njim. Gre za stanje, ki ga nemški zgodovinarji imenujejo *Königsnähe* ali *Herrschersnähe*. Bolj ko je bil plemič dobro zapisan pri vladarju ali močnejši ko je bil njegov vpliv na vladarja, večje so bile njegove možnosti, da si zagotovi odlično mesto v družbi in obratno. A vladarjeva naklonjenost ni bila samoumevna – zgodovina je polna ljudi, ki so enkrat stali na vrhu in končali na dnu. Tipičen primer karierista na kraljevem dvoru je Mikac Mihaljević († 1345), ki je ogrskemu kralju Karlu Robertu Anžujskemu (1301–1342) pomagal zlomiti moč upornih oligarhov. Za poplačilo za zvesto službo je bil nagrajen s funkcijo slavonskega bana (1325–1343) ter z obsežno posestjo, kar je povečalo ugled njegove družine.[85]

Ogrsko plemstvo prvotno ni uporabljalo dednih plemiških nazivov, kar je bilo običajno za plemstvo Cesarstva, kjer so bili v rabi nazivi *Herzog* (vojvoda), *Markgraf* (mejni grof), *Graf* (grof) in *Herr* (gospod), če navedemo samo *najpogostejše* med visokim plemstvom. Veljali so za člane vse družine ter so se med legitimnimi člani prenašali iz generacije v generacijo.[86] Na tem mestu je treba izpostaviti, da plemiški nazivi, ki so se med 7. in 9. stoletjem v frankovskem dominiju (okvirno Francija in Nemčija) postopoma razvili iz službenih nazivov, slednji pa iz nekdanjih nazivov v pozznoantični rimski vojski (*dux* in *comes)*, niso nujna prvina plemstva in srednjeveška Ogrska pri tem ni bila izjema. Baron in magnat nista bila plemiška naziva, ampak sta označevala družbeni in pravni položaj, podobno kot knez (*Fürst*) v Cesarstvu. Enako velja za oznake pogojnega (nižjega) plemstva, kot so *iobagiones castri*, *nobiles praediales* itd., tako kot *ministerialis* v Cesarstvu ni bil plemiški naziv, ampak označba za nesvobodnega plemiča.

Drugi nazivi na Ogrskem, kot so *voivoda Transylvaniae* (transilvanski vojvoda), *palatinus* (palatin), *comes curiae regiae* (kraljevi dvorni sodnik), *banus* (ban) in *comes* (na Ogrskem župan, v Cesarstvu grof), niso bili pravi plemiški nazivi, ampak službeni nazivi (*honor*) in niso veljali za družinske člane njihovih imetnikov, je pa res, da je iz naziva *ban* nastalo madžarsko družinsko ime *Bánffy* (dobesedno banov sin = *Bán* + *fia* [sin]).[87] Če smo že pri pretvorbah službenih nazivov v priimke, lahko omenimo še rodbino *Kasztellánffy* – hrvaško Kaštelanovići –, ki je svoj priimek očitno izpeljala iz besede *castellanus*, kar ne pomeni nič drugega kot gradiščan, funkcijo, ki so jo opravljali nekateri njeni člani.[88] Da ogrski *comites* niso bili grofje (z nekaj izjemami), je lepo razvidno iz primerjave virov ogrske in cesarske provenience. Za primer lahko vzamemo križevske župane iz dvajsetih let 15. stoletja, kot so Andrej Rechnitzer,[89] Sigmund Hantschacher in Wolfhard Kapfenstein, ki se v ogrskih listinah dosledno nazivajo *comites Crisiensis* za imenom, medtem ko so v nemških listinah iz Cesarstva, kjer niso nastopali kot župani, navedeni zgolj z imenom ter priimkom in ne kot *Grafen von Kreutz*.[90]

Dedni plemiški nazivi so na Ogrskem postali običajni šele od konca 15. stoletja dalje.[91] Prva znana uradna podelitev dednega plemiškega naziva komurkoli s strani ogrskega kralja je iz leta 1453, ko je kralj Ladislav V. Posmrtni (Habsburški)[92] (1444–1457) Ivanu Hunjadiju († 1456) podelil naziv dednega grofa Bistriškega (*perpetuus comes Bistriciensis*).[93] Ali naj v tem primeru *comes* prevajamo

82 *Slovaška zgodovina*, str. 94.
83 Fügedi, Some Characteristics, str. 27.
84 Fügedi, Some Characteristics, str. 29–33.
85 *Hrvatska enciklopedija*, geslo »Mikac Mihaljević«, https://enciklopedija.hr/clanak/mikac-mihaljevic (1. 6. 2026).
86 Fügedi, Some Characteristics, str. 29. Gl. tudi Banfi, Nekaj o položaju; Engel, *The Realm*, str. 293, 342.
87 Prim. Fügedi, Some Characteristics, str. 28; Štih in Simoniti, *Na stičišču svetov*, str. 132. Priimek *Bánffy* slovenimo kot Banfi (redkeje Banič), hrvatimo pa kot Banić.
88 Podrobneje o njih v Maček in Jurković, *Rodoslov plemića*. Kaštelanovići so v hrvaškem zgodovinopisju znani tudi kot Svetački oziroma Kaštelanovići od Sv. Duha (madž. *Kasztellánffy de Szentlélek*). Podrobneje o tem v Maček in Jurković, *Rodoslov plemića*, str. 10–19.
89 Madž. *Rohonci* (iz Rechnitzev na današnjem avstrijskem Gradiščanskem, do leta 1920 del Ogrske).
90 Podrobneje o njih v Banfi, *Klientela*, str. 98–104.
91 Engel, *The Realm*, str. 342.
92 Ker je bil rojen po očetovi smrti, je širše znan tudi kot Ladislav Posmrtni (lat. *Posthumus*).
93 Engel, *The Realm*, str. 293. Gre za Bistrițo (madž. *Beszterce*) v današnji Romuniji.

oziroma razumemo kot župan (*ispán*) ali kot grof, je stvar debate. Druga redka izjema med ogrskim plemstvom v srednjem veku so bili na primer grofje Celjski, ki so se na Ogrskem dosledno naslavljali *comites Cilliae,* in to v smislu grofje Celjski (in bili razumljeni ter sprejeti kot taki) in ne župani Celjski, to pa preprosto zaradi tega, ker so dejansko bili grofje (v Cesarstvu) in je bil *comes* ravno tako latinska oblika za grofa kot za župana. Morda ima Pál Engel prav, ko pravi, da je bil Ivan Hunjadi ustvarjen za dednega *comes* po zgledu Celjskih, ki so bili dedni grofje Zagorja.[94]

Po celjskih grofih je začel kot grof na Ogrskem nastopati še njihov nekdanji vazal in vojskovodja Jan Vitovec († 1469), ki se je kot naslednik Celjskih v zagorski grofiji imel za grofa (in ne župana) Zagorja.[95] Cesar Friderik III. Habsburški, ki je kot sorodnik pokojnega ogrskega kralja Ladislava V. Habsburškega kratek čas vladal kot ogrski kralj, je Vitovcu okoli leta 1458 tudi uradno podelil naziv dednega grofa Zagorja (*und also wardt Jann Wittowecz von kayser Friederichen gegrafft, und dan also zu einem grauen in Seger gemacht*),[96] vendar lahko to podelitev na podlagi Friderikovega spornega položaja ogrskega kralja izpodbijamo kot pravno veljavno. Toda ne glede na to se je Vitovec poslej nazival grof Zagorja oziroma po vzoru Hunjadijev *perpetuus comes Zagorie* (dedni grof Zagorja).[97] Ali mu je ogrski kralj Matija Hunjadi – Korvin (1458–1490) kadarkoli uradno podelil ta naziv ali pa je šlo za tiho priznanje, mi ni znano.

Uporaba službenega naziva *comes* kot plemiškega naziva je opazna pri tistih ogrskih (hrvaških) plemičih, ki so bili aktivni tudi v Cesarstvu. Grofje Krško-Modruški (kasnejši Frankopani) so svoj naziv *comites Vegliae* pridobili že leta 1118 s strani beneškega doža kot njegovi »vazali« na Krku, katerega pa so postopoma prevzeli in v času beneške nadoblasti nad Dalmacijo pretvorili v lastno dedno posest. Krk tako niti po povrnitvi ogrske oblasti nad Dalmacijo ni bil več del kronske posesti, c*omites Vegliae* pa ne *honor* in Krško-Modruški ne župani.[98] Ohranili so naziv *comites*, a so ga po zgledu grofov v Cesarstvu, koder so nastopali kot *Grafen von Veglia*, rabili izključno kot plemiški naziv. Podobno bi lahko rekli tudi za grofe Krbavske (*comites de Corbavia*), znane tudi kot Kurjakovići (potomci hrvaškega klana Gusić), ki so bili dolgoletni *comites* Krbave in so se na nemško govorečem območju predstavljali kot *Grafen von Korbau*,[99] svoj dominij na Hrvaškem pa so postopoma začeli razumeti kot dedni *grafschafft in der Corbaw* (krbavsko grofijo), to je kot lastno posest, ki jo lahko zapustijo komurkoli.[100] A za sebi enakovredne jih niso imeli njihovi nemški stanovski kolegi, dasiravno so jih naslavljali z *Grafen*. Lep primer je grof Franko Krbavski († 1437), ki je bil vazal grofov Celjskih. Slednji so ga tudi v nemških dokumentih naslavljali z grofom, vendar ga kot svojega vazala in uradnika (glavarja) na Čakovcu niso mogli obravnavati sebi enakovredno.[101] Mimogrede naj omenim, da hrvaški zgodovinarji plemenite *comites* prevajajo tudi kot knezi, kar je lahko mestoma zelo zavajajoče, saj ne gre za kneze, ki bi bili kakorkoli primerljivi s tistimi iz Cesarstva.[102]

Ogrski plemiči, ki niso imeli honorjev ali pravih plemiških nazivov, so v listinah običajno imenovani zgolj z osebnim imenom, očetovim imenom in imenom kraja družinske posesti oziroma bivališča, na primer Janez, sin Ludvika, iz X (*Iohannes filius Ludovici de X*). Tretji del njegovega imena (*de X*) ni bil nujno stabilen in se je lahko v času plemičevega življenja večkrat spremenil bodisi zaradi spremembe bivališča bodisi ker je plemič imel svojo družinsko posest v več krajih.[103] Včasih je k imenu dodana tudi rodovna pripadnost, na primer iz rodu Y (*de genere Y*). Podobno kot v Cesarstvu so v listini navedeni tudi službeni nazivi, če so jih imeli, na primer Janez, sin Ludvika, iz X, gradiščan gradu Medvedgrad (*Iohannes filius Ludovici de X castellanus castri Medw*e) ali zgolj *Iohannes castellanus de Medwe* (Janez, gradiščan Medvedgrada).[104] Neredko so izpostavili, da je oseba plemenita, na primer *nobilis vir Ladislaus filius Michaelis* (plemeniti mož Ladislav, sin Mihaela).[105]

94 Prim. Engel, *The Realm*, str. 293–294.
95 Podrobneje o njem v Banfi, *Klientela*, str. 152–155. Gl. tudi Celjska kronika, str. 132, 136–143, 145–147, 150–154; Grafenauer, Vitovec.
96 Celjska kronika, str. 153.
97 Gl. DL, št. 34502 (1468 I 26); DL, št. 34883 (1461 V 28).
98 *Hrvatska enciklopedija*, geslo »Frankapan«, https://enciklopedija.hr/clanak/frankapan (1. 6. 2026).
99 Grgin in Botica, The Counts Kurjaković, str. 166. Gl. tudi *Hrvatska enciklopedija*, geslo »Kurjakovići«, https://enciklopedija.hr/clanak/kurjakovici (1. 6. 2026).
100 TKL II, št. 188, 189; CKSL, 1437 IV 21.
101 Gl. CFK I, fol. 81; TKL II, št. 188, 189; CKSL, 1437 IV 21. Grof Franko Krbavski je leta 1430 spremljal grofa Ulrika II. Celjskega na viteškem potovanju v Španijo. Tako so ga tudi na kastiljskem in aragonskem dvoru naslavljali z grofom. Gl. Häbler, *Das Wallfahrtsbuch*, str. 44. Podrobneje o njem v Banfi, *Klientela*, str. 134–136.
102 Gl. Kurelić, Status Celjskih, str. 57; Miljan, *Plemićko društvo*, str. 27; Klaić, *Zadnji knezi*, str. 25–33; Banfi, Nekaj o položaju, str. 35.
103 Fügedi, Some Characteristics, str. 28.
104 Konkretni primeri oseb in služb so fiktivni (ne pa tudi formulacije) in služijo zgolj za ponazoritev. Natančno predpisane formulacije pa ni bilo in variira od primera do primera. Ker v srednjeveškem pravopisu niso rabljene vejice, jih pri latinskih primerih namenoma izpuščam.
105 DL, 61025 (1451 V 5).

Ogrska v drugi polovici 15. stoletja (Kontler, Tisočletje v Srednji Evropi, str. 93).

Vpliv plemstva iz Cesarstva na ogrsko družbo postane opaznejši v času ogrskega kralja Sigismunda Luksemburškega (1387–1437), ki je bil od leta 1410 tudi nemški kralj (od 1433 cesar) in od 1419 češki kralj. Sigismund se je pri vodenju Ogrske rad zanašal na svojo klientelo iz Cesarstva, česar ogrsko plemstvo kot celota ni (vedno) dobro sprejelo, vendar se kulturnemu vplivu nemških stanovskih kolegov ni moglo v celoti izogniti.[106] V Slavoniji so bili (ali bi lahko bili) prenašalci nemške plemiške kulture Sigismundovi močni zavezniki grofje Celjski, med letoma 1399 in 1456 dedni zagorski grofje, ki so zaradi povsem administrativnih potreb (gospodarjenja s svojimi tamkajšnjimi gradovi in zemljiško posestjo) svojo klientelo uvažali iz Cesarstva kot kader za lastni uradniški aparat.[107] V tem času postanejo med ogrskim plemstvom že popularni grbi, ki sprva niso bili v uporabi. Ogrska heraldika je pri tem posnemala nemško.

ZAKLJUČEK

Povzamemo lahko, da Ogrska ni razvila vazalnih družbenih razmerij, kot so bila v veljavi v srednjeveškem Cesarstvu. Namesto vazalnega razmerja se je na Ogrskem razvilo razmerje, znano kot *familiaritas*, ki ga lahko označimo za ohlapno vazalno razmerje med familijarjem in njegovim službenim gospodom, ki pa ga je bilo mogoče kadarkoli enostransko prekiniti. Tudi struktura in stratifikacija plemstva sta bili drugačni. V visokem srednjem veku lahko ogrsko plemstvo delimo na pravo plemstvo, ki je imelo lastno in dedno zemljiško posest, uživalo polne pravice in bilo podsodno zgolj kralju, ter pogojno plemstvo, ki je imelo nepopolni plemiški status zaradi pravic, ki so izhajale iz službe pravemu plemstvu, prelatom ali kralju. Iz teh dveh skupin je enkrat do druge polovice 14. stoletja nastalo enovito plemstvo, ki se glede na družbeni položaj deli na visoko in nižje plemstvo, ki pa je bilo enakopravno. Elitni sloj ogrskega visokega plemstva so bili baroni, ki so bili imetniki visokih državnih služb, znanih kot *honor*. Iz potomcev baronov je v 15. stoletju nastal dedni stan ogrskih magnatov, ki niso bili nujno imetniki *honorjev*, ampak so svoj imenitni položaj uživali zaradi svojega rojstva. Ogrsko plemstvo prvotno ni uporabljalo dednih plemiških nazivov, kar je bilo povsem običajno v Cesarstvu. Nazivi, kot so *comes* (župan), *banus* (ban), *voivoda* (vojvoda), *palatinus* (palatin) in *comes curiae regiae* (kraljevi dvorni sodnik), so bili službeni nazivi, naziva baron in magnat pa sta označevala položaj, podobno kot knez v Cesarstvu. Plemiški nazivi, kot so vojvoda, mejni grof in grof, ki so bili v rabi med visokim plemstvom v Cesarstvu, so bili med ogrskim plemstvom v srednjem veku zelo redki. Med te redke izjeme lahko štejemo tuje plemstvo, kot so bili grofje Celjski, ki so svoj naziv »prinesli« s seboj, grofje Krško-Modruški (Frankopani) in grofje Krbavski (Kurjakovići), ki so do svojih nazivov prišli z uzurpacijo *honorjev*.

Financiranje
Članek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J7-50216 (*Materialna kultura plemstva na Slovenskem v poznem srednjem in zgodnjem novem veku*) ter raziskovalnega programa P6-0282 (*Predmet kot reprezentanca: okus, ugled, moč (Raziskave materialne kulture na Slovenskem)*), ki ju iz državnega proračuna financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Izjava o dostopnosti podatkov
Podatki, na katerih temelji ta članek, so na voljo v članku oz. dosegljivi prek citirane bibliografije.

106 Kontler, *Tisočletje*, str. 82–86.
107 Gl. Banfi, *Klientela*, str. 91–110; Banfi, Uprava.

VIRI IN LITERATURA

NEOBJAVLJENI VIRI

CFK I – Fevdna knjiga grofov Celjskih za grofiji Ortenburg in Celje 1436–1447. Tipkopis Boža Otorepca hranjen na Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU v Ljubljani. Original hrani Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, SI AS 1073, Zbirka rokopisov, I-57r (Dostopno na: https://vac.sjas.gov.si/vac/tify?uodid=4429158&docid=350606&type=pdf).

CKSL – Centralna kartoteka srednjeveških listin (ur. Božo Otorepec). Hrani Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Ljubljana.

DL – Magyar nemzeti levéltár (Madžarski državni arhiv), Budimpešta
Diplomatikai levéltár (listinski arhiv)

StLA – Steiermärkisches Landesarchiv, Gradec
Allgemeine Urkundenreihe

OBJAVLJENI VIRI

Celjska kronika – Die Cillier Chronik. Text mit kritischer Einleitung und historischen Erläuterungen. *Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli* (ur. Franz Krones). Graz: Verlag Leuschner & Lubensky, 1883.

Porphyrogenitus, Constantine: *De administrando imperio* (ur. Gy. Moravcsik, prev. R. J. H. Jenkins). Washington (D. C.): Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, 1967, 1993 (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, 1; Dumbarton Oaks Texts, 1).

The Gesta Hungarorum of Anonymous, the Anonymous Notary of King Béla (prev. Martyn Rady in László Veszprémy). Tipkopis je dostopen na spletni strani: https://www.academia.edu/2928284/The_Gesta_Hungarorum_of_Anonymus_the_Anonymous_Notary_of_King_B%C3%A9la (datum ogleda: 16. 7. 2026).

Thúroczy, János: *Chronicle of the Hungarians* (prev. Frank Mantello). Indiana University, Research Institute for Inner Asian Studies: Bloomington, Indiana, 1991 (Indiana University Uralic and Altaic Series, 155; Medievalia Hungarica Series, II).

TKL II – *Turjaška knjiga listin*. II. zv. *Dokumenti 15. stoletja* (ur. Matjaž Bizjak in Miha Preinfalk). Ljubljana: Založba ZRC, 2009 (Thesaurus memoriae, Fontes 8). DOI: https://doi.org/10.3986/9789612541682

LITERATURA

Antonić, Nikola: Late Medieval Village in Turopolje. *Secular Power and Sacral Authority in Medieval East-Central Europe* (ur. Kosana Jovanović in Suzana Miljan). Amsterdam: Amsterdam University Press B.V., 2018, str. 71–84.

Banfi, Jaka: *Klientela celjskih grofov* (doktorska disertacija). Ljubljana, 2023.

Banfi, Jaka: Nekaj o položaju celjskih grofov in srednjeveškem plemstvu sploh. *Kronika* 71, 2023, št. 1, str. 29–42. DOI: https://doi.org/10.56420/Kronika.71.1.02

Banfi, Jaka: Uprava grofov Celjskih (1341–1456). *Kronika* 70, 2022, št. 1, str. 21–58. DOI: https://doi.org/10.56420/Kronika.70.1.02

Engel, Pál: Die Barone Ludwigs des Großen, König von Ungarn. *Alba Regia. Annales Musei Stephani Regis*, XXII, 1985, str. 11–19.

Engel, Pál: *Honor, castrum, comitatum*. Studies in the Government System of the Angevin Kingdom. *Quaestiones medii aevi novae* 1, 1996, str. 91–100.

Engel, Pál: *Magyarország világi archontológiája, 1301–1457*. 1. kötet. História könyvtár. Kronológiak, adattárak, 5. Budimpešta: MTA Történettudományi intézete, 1996.

Engel, Pál: Neki problemi bosansko-ugarskih odnosa. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 16, 1998, str. 57–72.

Engel, Pál: *The Realm of the St. Stephen. A History of Medieval Hungary, 895–1526*. London; New York: I. B. Tauris, 2001.

Fügedi, Erik: *Castle and Society in Medieval Hungary (1000–1437)*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1986 (Studia historica Academiae scientiarum Hungaricae, 187).

Fügedi, Erik: Some Characteristics of the Medieval Hungarian Noble Family. *Journal of Family History* 7, 1982, št. 1, str. 27–39.

Goldstein, Ivo: *Hrvaška zgodovina*. Ljubljana: Slovenska matica (Zgodovina držav in narodov, 3).

Grafenauer, Bogo: Jan Vitovec. *Slovenski biografski leksikon*. 13. zv. *Trubar-Vodaine* (ur. Alfonz Gspan, Jože Munda in Fran Petrè). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1982.

Grgin, Borislav in Botica, Ivan: The Counts Kurjaković of Krbava in the Medieval History of Modern-day Slovakia. *Slovakia and Croatia*. Vol. 1. Bratislava; Zagreb, 2013, str. 164–174.

Häbler, Konrad: *Das Wallfahrtsbuch des Hermannus Kunig von Vach und die Pilgerreisen der Deutschen nach Santiago de Compostela*. Strassburg: J. H. Ed. Heitz (Heitz & Mündel), 1899.

Halász, Éva B.: From Castle-Warrior to Nobleman. *Secular Power and Sacral Authority in Medieval East-Central Europe* (ur. Kosana Jovanović in Suzana Miljan). Amsterdam: Amsterdam University Press B. V., 2018, str. 61–69. DOI: https://doi.org/10.1017/9789048531325.006

Halász, Éva B.: *Iobagio castri – nobilis castri – nobilis regni*. Castle Warriors – Castle Nobles – Noblemen.

The Development of a Social Stratum in County of Križevci. *Banatica* 26, 2016, str. 119–134.

Hechberger, Werner: *Adel, Ministerialität und Rittertum im Mittelalter*. München: Oldenbourg Verlag, 2010 (Enzyklopädie deutscher Geschichte, 72).

Hudáček, Pavol in Zupka, Dušan: Medieval Society and Power Elites in East-Central Europe. The Case of the Kingdom of Hungary until the End of the 13th Century. *Historický časopis* 73, 2025, št. 3, str. 417–458. DOI: https://doi.org/10.31577/histcaso.2025.73.3.1

Hudáćek, Pavol: Medieval Society in East-Central Europe in the 11th to 13th Centuries: An Introduction from Example of the Kingdom of Hungary. *Forum Historiae: Journal and Portal for History and Related Disciplines* 18, 2024, 1, str. 1–26. DOI: https://doi.org/10.31577/forhist.2024.18.1.1

Hunyadi, Zsolt: *Maiores, optimates, nobiles*: Semantic Questions in the Early History of the Hungarian Nobility. *Annual of Medieval Studies at the CEU 1996/1997*, 1998, str. 204–211.

Karbić, Damir: Hrvatski velikaši i plemići i ugarska kruna u razdoblju kasnih Arpadovića i Anžuvinca. *A horvát–magyar együttélés fordulópontjai. Prekretnice u suživotu Hrvata i Mađara* (ur. Pál Fodor, Dinko Šokčević, Jasna Turkalj in Damir Karbić). Budimpešta: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet – Hrvatski institut za povijest, 2015, str. 177–183.

Karbić, Damir: Plemstvo – definicija, vrste, uloga. *Povijesni prilozi* 25, 2006, št. 31, str. 11–21.

Klaić, Nada: *Zadnji knezi Celjski v deželah Sv. Krone*. Celje: Prese, 1991.

Kontler, László: *Tisočletje v Srednji Evropi: madžarska zgodovina*. Ljubljana: Slovenska matica, 2005 (Zgodovina držav in narodov, 2).

Kosi, Miha: Celjski. *Novi Slovenski biografski leksikon.* Zv. 4. *C* (ur. Barbara Šterbenc Svetina). Ljubljana: Založba ZRC, 2022, str. 83–98 (dostopno tudi na spletu: https://www.slovenska-biografija.si/rodbina/sbi1023780/).

Kurelić, Robert: Status Celjskih grofova kao kneževa Svetog Rimskog carstva. *Zgodovinski časopis* 60, 2006, št. 1–2, str. 49–68.

Lazar, Tomaž: *Grofje Celjski. Zgodovina bojevite rodbine*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2026 (Opera Instituti Artis Historiae). DOI: https://doi.org/10.3986/9789610510833

Lexikon des Mittelalters. Bd. 4. München; Zürich: Artemis Verlag, 1989.

Maček, Pavao in Jurković, Ivan: *Rodoslov plemića i baruna Kaštelanovića od Svetog Duha (od 14. do 17. stoljeća)*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest – Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2009.

Miljan, Suzana: *Familiaritas* i klijentelski sustav unutar plemićkog društva zagrebačke županije za vrijeme vladavine Žigmunda Luksemburškog (1387.–1437.). *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti* 33, 2015, str. 103–132.

Miljan, Suzana: *Plemićko društvo zagrebačke županije za vladavine Žigmunda Luksemburškog (1387.–1437.)* (doktorska disertacija). Zagreb, 2015.

Paravicini, Werner: *Die ritterlich-höfische Kultur des Mittelalters*. München: Oldenbourg Verlag, 2011 (Enzyklopädie deutscher Geschichte, 32).

Patzold, Steffen: *Das Lehnswesen*. München: C. H. Beck, 2012.

Rady, Martyn: Hungary and the Golden Bull. *Banatica* 24, 2014, št. 2, str. 87–108.

Rady, Martyn: *Nobility, Land and Service in Medieval Hungary*. London: Palgrave Macmillan, 2000 (Studies in Russia and East Europe).

Róna-Tas, András: *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages: an Introduction to Early Hungarian History*. Budapest: Central European University Press, 1999.

Schubert, Ernst: *Fürstliche Herrschaft und Territorium im späten Mittelalter*. München: R. Oldenbourg Verlag, 1996 (Enzyklopädie deutscher Geschichte, 35).

Schulze, Hans K.: *Grundstrukturen der Verfassung im Mittelalter.* Bd. 1: *Stammesverband, Gefolgschaft, Lehnswesen, Grundherrschaft*. Stuttgart: W. Kohlhammer, 2004.

Sedar, Klaudija: Prekmurje od Pribinove kneževine (847–861) do bitke pri Mohaču (1526). *Kronika* 57, 2009, št. 3, str. 435–449.

Slovaška zgodovina (ur. Elena Mannová). Ljubljana: Slovenska matica, 2005 (Zgodovina držav in narodov, 1).

Spieß, Karl-Heinz: *Das Lehnswesen in Deutschland im hohen und späten Mittelalter*. 3. Auflage. Franz Steiner Verlag: Stuttgart, 2011.

Spieß, Karl-Heinz: *Fürsten und Höfe im Mittelalter*. Darmstadt: WBG, 2008.

Spiess, Karl-Heinz: Grafen und Herren aus dem Rhein-Main-Gebiet zwischen Königtum und fürstliche Hegemonie im Spätmittelalter. *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 136, 2000, str. 135–163.

Spieß, Karl-Heinz: Ständische Abgrenzung und Soziale Differenzierung zwischen Hochadel und Ritteradel im Spätmittelalter. *Rheinische Vierteljahrsblätter* 56, 1992, str. 181–205.

Szabó, István: The Praedium. Studies on Economic History and the History of Settlement of Early Hungary. *Agrártörteneti Szemle* 5, 1963, Supplementum, str. 1–24.

Škafar, Ivan: Dolnjelendavska rodbina Hoholt (Banfi, Banič) in rast njene posesti do leta 1381. *Časopis za*

zgodovino in narodopisje, nova vrsta 7 (XLII), 1971, št. 1, str. 40–69.

Štih, Peter in Simoniti, Vasko: *Na stičišču svetov: slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja*. Ljubljana: Modrijan, 2009.

Štih, Peter: *Goriški grofje in njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994 (Razprave Filozofske fakultete).

Štih, Peter: Plemstvo in mesta med severnim Jadranom in Panonijo v srednjem veku. *Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino* (ur. Janez Mlinar in Bojan Balkovec). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, str. 7–24 (Zbirka Zgodovinskega časopisa, 42).

Thoroczkay, Gábor: The Appearance of »Feudalism« and »Feudal« Forms of Property in Medieval Hungary. *Historical Studies Central Europe* 1, 2021, št. 1, str. 28–43. DOI: https://doi.org/10.47074/HSCE.2021-1.02

Tringli, István: Die Würden und die Besitzungen der Cillier in Ungarn. *Zbornik mednarodnega simpozija Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja, Celje 27.–29. maj 1998* (ur. Rolanda Fugger Germadnik). Celje: Pokrajinski muzej, 1999, str. 115–124.

Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev: od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica, 1991.

SPLETNE STRANI

Enciklopedija Hrvatskog zagorja

Varaždinska županija: https://ehz.lzmk.hr/clanak/varazdinska-zupanija

Hrvatska enciklopedija

Frankapan: https://enciklopedija.hr/clanak/frankapan

Kurjakovići: https://enciklopedija.hr/clanak/kurjakovici

Mikac Mihaljević: https://enciklopedija.hr/clanak/mikac-mihaljevic

SUMMARY

Hungarian *Familiaritas* and the Nobility in the High and Late Middle Ages

The Kingdom of Hungary did not develop feudal social relations comparable to those prevailing in the medieval Holy Roman Empire. Instead of a system based on vassalage, Hungary developed a form of relationship known as *familiaritas*, which may be described as a relatively loose feudal bond between a *familiaris* and his lord, yet one that could be unilaterally terminated by either party at any time. The structure and stratification of the nobility likewise differed significantly. During the High Middle Ages, the Hungarian nobility may be divided into true nobility, which possessed hereditary landed estates, enjoyed full noble privileges, and was subject judicially only to the king, and conditional nobility, whose incomplete noble status derived from rights acquired through service to members of the true nobility, prelates, or the king. By the second half of the fourteenth century, these two groups had coalesced into a unified nobility which, although differentiated into higher and lower nobility on the basis of social standing, remained legally equal. The elite stratum of the higher nobility consisted of the barons, holders of the highest offices of state, known as *honores*. During the fifteenth century, the descendants of the barons formed a hereditary estate of Hungarian magnates who, although not necessarily holders of *honores* themselves, derived their distinguished status from birth. Originally, the Hungarian nobility did not employ hereditary noble titles, a practice that was entirely commonplace in the Empire. Titles such as *comes* (ispán/count), *banus* (ban), *palatinus* (palatine), *comes curiae regiae* (judge royal) and *voivoda* (voivode/duke) were offices rather than hereditary dignities, while the designations baron and magnate denoted social rank, much as the title of prince did within the Empire. Hereditary noble titles such as duke, margrave, and count were therefore exceedingly rare among the medieval Hungarian nobility. Notable exceptions included foreign noble families, such as the Counts of Cilli, who brought their comital title with them, as well as the Counts of Krk and Modruš (the Frankopans) and the Counts of Krbava (the Kurjakovići), who acquired their titles through the usurpation and hereditary appropriation of offices originally belonging to the system of royal *honores*.

